

AYTƏKİN RƏFİ qızı MİRZƏYEVA
Bakı Dövlət Universiteti
ÜLKƏR BAHADIR qızı SƏLİMOVA
Bakı Dövlət Universiteti

HEYDƏR ƏLİYEV SİYASİ NATİQLİYİN GÖRKƏMLİ NÜMAYƏNDƏSİ KİMİ

Tarixdə gözəl nitqi, yüksək natiqlik məharəti, möhkəm məntiqi ilə seçilən çox görkəmli şəxsiyyətlər olmuşdur. Natiqlik sənəti, ritorika, üslubiyyat və s. kimi elmlər məhz bu cür şəxsiyyətlərin təcrübəsini öyrənmək, ümumiləşdirmək sayəsində təşəkkül tapıb formalaşmışdır. Dünyanın böyük natiqlərinin hər birinin özünəməxsus üslubu, manerası olur ki, məhz onların sayəsində dilin inkişafında milli müstəqillik ideyaları və dövlətçilik ənənələri formalaşır. Həmin ideya və ənənələri öz fəaliyyətində gerçəkləşdirən və həyata keçirən qüdrətli dövlət başçılarından, xalqının tarixində şərəfli yer tutan böyük siyasi xadimlərin müstəsna rolu olur. Belə qüdrətli dövlət başçısı və siyasi xadimlər cərgəsində Azərbaycan xalqının böyük oğlu, Ulu öndər Heydər Əliyevin adı öz yüksək və layiqli yerini tutur.

"H.Əliyev çıxışının hansı auditoriyaya ünvanladığını dəqiq bilir, mətn daxili vurğuları dəqiq müəyyənləşdirirdi".[4,64] Nitqin auditoriyada təsir gücünü müəyyənləşdirən əsas amillərdən biri

auditoriyaya söykənməkdir. Ümummilli lider bu faktorla əsaslanaraq siyasi natiqliyin inkişafında müstəsna rol oynayıb.

H.Əliyevin natiqlik məharətini və gözəl danışiq qabiliyyətini bir insan kimi fərdi istedadı, daim öz üzərində işləməsi, dərinlən bələd olduğu ana dilinə məhəbbəti, bu dildən mənəvi zövq alaraq istifadə etməsi, mənsub olduğu xalqı ürəkdən sevməsi, onun tarixini, mədəniyyətini dərinlən bilməsi ilə şərtləndirə bilərlik.

H.Əliyevin 1993-cü ilin iyun ayında respublika rəhbərliyinə yenidən qayıdışı Azərbaycan tarixində yeni bir başlanğıc oldu. Azərbaycan dövlətçiliyinin düşmənlərinə, səriştəsiz müxalifətçilərə və başqalarına qarşı apardığı gərgin mübarizədə Ulu Öndərin xalqı birliyə, müstəqillik uğrunda mübarizəyə çağırən məzmunlu çıxışları, müsahibələri və alovlu nitqləri böyük rol oynadı və dahi dövlət xadiminin natiqlik məharətini bir daha ortaya çıxardı.

Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin 15 iyun 1993-cü il tarixli iclasındakı çıxışını yadıma salaıq: "Mən burada böyük bir nitq söyləmək niyyətində deyiləm. Yalnız bir neçə kəlmə mütləq deməliyəm.. Mən Azərbaycan xalqının tarixi nailiyyətləri olan Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini qorumağı, möhkəmləndirməyi, inkişaf etdirməyi özüm üçün ən əsas vəzifələrdən biri hesab edirəm. Bu səbəbdən ömrümün bundan sonrakı hissəsini harda olursa-olsun, yalnız və yalnız Azərbaycan Respublikasının müstəqil dövlət kimi inkişaf etməsinə həsr edəcəyəm. Və əminliklə demək istəyirəm ki, Azərbaycan Respublikası bundan sonra onun başına nə gəlsə gəlsin, müstəqilliyini itirməyəcək, yenidən heç bir dövlətin tərkibinə daxil olmayacaq, heç bir başqa dövlətin əsarəti altına düşməyəcək". [4,72]

Bu çıxışda ağır vəziyyətdən çıxmaq üçün xalqına müraciət edən, millətini həqiqətə inandıran, ona düz yol göstərən bir sərkərdənin ağı, iradəsi, emosiyası əks olunmuşdur. Çıxış mövcud siyasi nitq normalarına uyğundur və yüksək əqidəliklə, böyük inam, öz gücünə əminlik ifadə edən bu çıxışın intonasiasında bir bəyanat ruhu var idi.

H.Əliyevin həyatı, fəaliyyəti, siyasəti, natiqliyi hər biri ayrı-ayrılıqda bir elmdir. O, bacarıqlı bir ölkə başçısı, ictimai-siyasi xadim, elm xadimi olduğu kimi, həm də çox güclü bir natiq idi. Elə bir natiq ki, indiyə qədər Azərbaycanda öz mükəmməlliyinə, nitqinin əzəmətinə, səmimiyyətinə, xəlqiliyinə və ümumən natiqlik məharətinə görə onunla müqayisə olunacaq ikinci bir şəxs olmamışdır.

Ulu Öndərin nitqindəki gözəlliyin, cazibənin, səmimiyyətin sirrini tapmaq daim tədqiqat mövzusu olub. Hansı məclisdə Heydər Əliyev iştirak edirdisə, bəlli idi ki, gündəmdə olan məsələ haqqında ən parlaq nitqi məhz Ulu Öndər söyləyəcək.

H.Əliyevin natiqlik məharətini, gözəl danışiq qabiliyyətini, aşağıdakı səbəblərlə bağlıdır 1) bir insan kimi şəxsi, fərdi, təbii istedadı; 2) daim öz üzərində işləməsi, ətrafında, dünyada baş verən hadisələrə, onların səbəblərinə, nəticələrinə maraq göstərməsi, diqqətcilliyi; 3) dərinlən yiyələndiyi ana dilinə məhəbbəti, bu dildən mənəvi zövq duyması, böyük ilham alması; 4) mənsub olduğu xalqı ürəkdən sevməsi, onun tarixini, mentalitetini, mədəniyyətini və s. dərinlən bilməsi və bütün bunların ən mükəmməl səviyyədə daşıyıcısı olması; 5) mürəkkəb tarixi dövrdə, Azərbaycan xalqının müstəqil dövlət quruculuğu mərhələsində millət, xalq, milli dövlətçilik üçün hamıdan artıq məsuliyyət duyması və əsaslandırılmış, real, dünyəvi metodlarla böyük mücadiləyə girməsi və s.

"H.Əliyevin natiqlik məharəti - Azərbaycan xalqının milli sərvətidir; onun bu sahədəki istedadı hərtərəfli araşdırılmalı, öyrənilməli, Azərbaycan, ümumtürk və dünya natiqlik sənəti tarixində layiqli yerini tutmalıdır. Bunun üçün dahi natiqin nitq, çıxış, bəyanat və müsahibələri geniş təhlil olunub, onların sənətkarlığı, maneraları, poetikası araşdırılmalıdır". [5,53]

H.Əliyev ana dilində sadəcə danışmır, sadəcə fikrini, emosiyasını ifadə etmir, onu dinləyən həssas adam dərhal görür ki, o, ana dili ilə yaşayır, bu dildən mənəvi güc, qüvvə alır, sanki sözə can verir.

H.Əliyev hansı mövzuda məruzə və ya çıxış edirsə, yaxud söhbət-fikir mübadiləsi aparırsa, fərqi yoxdur, o, həmişə mövzuya dərinlən, yüksək professional səviyyədə bələd olduğu üzə çıxır. Konstitusiya komissiyasının iclasından tutmuş yazıçılar, sənət adamları ilə görüşlərə qədər ən müxtəlif yığıncaqlarda Azərbaycan rəhbəri özünü həmişə olduqca sərbəst, olduqca hazırlıqlı və olduqca peşəkarcasına aparır. Fikrimizcə, H.Əliyev hər hansı mövzuda məruzə, çıxış, yaxud

söhbətə daim hazır olur dedikdə, həmin hazırlığın aşağıdakı məqamları fərqləndirilməlidir: a) əvvəlcədən qazanılmış təcrübə; b) məruzə, çıxış, yaxud söhbət ərəfəsində mütəxəssislərlə məsləhətləşmə - bilavasitə hazırlıq.

Azərbaycan rəhbərinin uzun illər ərzində gərgin mübarizələrdə qazanılmış təcrübəsi ona ən müxtəlif təşkilati işlərdə olduğu kimi natiqlik sahəsində də çox kömək edir. Müxtəlif xarakterli insanlarla, müxtəlif əhval-ruhiyyəli auditoriyalarla təmas, cəmiyyətin idarəsi sahəsində ardıcıl çalışma H.Əliyev üçün həmin istiqamətlərdə fəaliyyət göstərməyin başlıca prinsiplərini müəyyənləşdirmiş, əsas qaydalarını vermişdir. Ona görə də mütəfəkkir natiq cəmiyyətin hər bir təbəqəsi, zümrəsi ilə öz dilində danışa, alimlə alim kimi, təsərrüfat işçisi ilə təsərrüfat işçisi kimi, incəsənət adamı ilə incəsənət adamı kimi və s. fikir mübadiləsi edə, səriştəli bir şəkildə məsləhətləşmə, bu və ya digər mövzuda tam professional keyfiyyətdə polemika apara bilir.

H.Əliyev məruzəyə, çıxışa, söhbətə və s. bilavasitə hazırlaşır, öyrənir deyəndə, burada söhbət ondan gedir ki, detallar dəqiqləşdirilir, yeniliklər nəzərdən keçirilir, fikir müxtəliflikləri aydınlaşdırılır və sistemli, ardıcıl, stabil mövqe müəyyənləşdirilir.

H.Əliyevin nitqləri auditoriyanın marağına, səviyyəsinə, dərk etmə imkanına müvafiq gəlir - auditoriya ilə natiq arasında, demək olar ki, hər dəqiqə sıx psixoloji kontakt olur.

H.Əliyev əzəmətli duruşu, iti baxışları, fikrinin dəqiq çatmasına kömək edən təsirli səsi ilə auditoriyanın diqqətini dərhal özünə çəkir, əlinin bəzən asta, bəzən sərt rəddedici hərəkəti ilə həmin auditoriyanı böyük ustalıqla idarə edirdi. "Dahi siyayətçi yalnız ən mürəkkəb məsələlər barəsində sadə, anlaşıqlı danışmaqla deyil, məsələn, tamamilə texniki məzmunlu məsələlərdən çox humanitar, cəmiyyətin hər bir üzvü üçün həyati əhəmiyyətli bir məsələ kimi bəhs etməklə də hamının diqqətini həmin məsələ üzərində düşünməyə cəlb edə bilib".[2,40]

H.Əliyevin nitqində şifahilik, fikrin bilavasitə ifadəsi, situasiyanın, məqamın nəzərə alınması, aktiv polemika, fikir mübadiləsinə meyillilik əsas əlamətlər kimi özünü göstərirdi. Onun təfəkkürü ilə nitqi arasında, əgər belə demək mümkünsə, bilavasitə əlaqə vardır - o, düşüncəsini bütün dəqiqliyi, səlisliyi ilə nitqində göstərib.

Ümummillə liderin nitqində emosional məqamların meydana çıxması da özünü göstərirdi. Bu isə, natiqin bir azərbaycanlı - şərqli olaraq xarakterindəki emosionallıq təzahürlərindən, şəxsi-fərdi psixologiyasından, dövrün, zamanın mürəkkəbliyi, ictimai-siyasi hadisələrin səbəbləri daim gərgin saxlaması, gözlənilməz halların meydana çıxmasından da asılı idi. Bütün bunlar H.Əliyevin məruzə, nitq və çıxışlarına müəyyən gərginlik, emosionallıq gətirir, onun danışığının intonasiasına əhəmiyyətli şəkildə təsir edir.

Müşahidələr və görkəmli üslubşünasların qeydləri göstərir ki: "emosional olmayan, natiqin hiss-həyəcanlarını əks etdirməyən, onun subyektini göz önündə canlandırmayan nitq auditoriyaya lazımı səviyyədə təsir edə bilməz, çünki dinləyən hər bir şəxs həmişə yalnız çılpaq informasiyanı qəbul etməklə kifayətlənmir, onun danışana inanması üçün güclü məntiqlə yanaşı, emosiya da lazımdır". [5,152] Bir sıra hallarda ən güclü kommunikasiya rolunu məhz emosiya oynayır. H.Əliyevin bir natiq kimi emosiyası onun səsinə, mimikasında, əlinin hərəkətlərində və dilinin sintaksisində təzahür edir.

H.Əliyev xalq danışığı dilindən gələn ifadələri, konstruksiyaları ustalıqla işlədir. Böyük ictimai-siyasi xadim övladı olduğu xalqın mənəviyyatını, dilini, etnoqrafiyasını dərindən öyrənmiş, bu sahədə zəngin bilik-məlumatla malik olmuşdur. Bu və ya digər məsələ barədə danışarkən H.Əliyev həmişə çalışır ki, Azərbaycan xalqının bütün təbəqələri onu başa düşsün, dediyi sözün praktik nəticələri olsun. Təbii ki, ictimai-siyasi natiqlik, ictimai-siyasi münasibətlər, dövlətçilik və s. əlaqədar terminologiyanın, rəsmi sintaksisin dildə fəal işləkliyini tələb edir və H.Əliyevin nitqi üçün də bu prinsip aparıcıdır. Yəni, ictimai-siyasi natiqlikdə xalq dilindən gələn sözlərə, ifadələrə çox az-az yer verilir. Lakin həmin sözlər, ifadələr az-az işlənsə də, yerinə düşür və görkəmli natiqin nitqinə canlılıq, ifadəlilik, təbiilik gətirir, onun nitqin rəsmiliyini zədələmədən məzmunca demokratikləşməsinə, xəlqiləşməsinə, ictimailəşməsinə səbəb olur.

Auditoriyalar qarşısında çıxış etməyə hazırlaşan insanlar müasir dinləyicilərin informasiya qəbul etmək qabiliyyətinin yüksək olduğunu bilərək, nitqlərində bəzi nüansları diqqətdə saxlamalıdırlar. Natiqin söhbəti qısa, yığcam, aydın, anlaşıqlı, elmi cəhətdən qüvvətli olmalıdır, bir

sözlə, mühazirələr, söhbətlər, çıxışlar həyatın tələbindən doğmalı, onun səsinə səs verməlidir. Natiqlik sənətinə aid olan bütün bu xüsusiyyətlərini Heydər Əliyevin nitq nümunələrindən əldə etmək mümkündür. Siyasi natiqliyin örnək nümunəsi olan dahi Öndərin nitqi bu sahə ilə məşğul olanlar üçün ən dəyərli mənbədir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Abdullayev N. Nitq mədəniyyətinin əsasları. Bakı. "Elm və təhsil".2013.
2. Abbasova S., Seyidova S., Məmmədova N., Cavadov Ə. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. Bakı. "Elm və təhsil". 2017.
3. Əliyev V. Heydər Əliyevin dil siyasəti .Bakı. "Nurlan", 2003.
4. Zamanov N. Heydər Əliyev və Azərbaycan nitq mədəniyyəti. I cild. Bakı. "Elm və təhsil".2013.
5. Zamanov N. Heydər Əliyev və Azərbaycan nitq mədəniyyəti. III cild. Bakı. "Elm və təhsil". 2018.

XÜLASƏ

Məqalədə Heydər Əliyevin siyasi natiqliyin görkəmli nümayəndəsi olması haqqında fikirlər öz əksini tapıb. Dahi liderin nitqinin əsas xüsusiyyətləri təhlilə cəlb olunub. Natiqlik sənətinin əsas sahələrindən biri olan siyasi natiqliyin başlıca nümayəndəsi kimi H.Əliyevin natiqlik məharəti, ana dilinə xüsusi diqqəti ön plana çəkilib. Azərbaycan dilinin bütün imkanlarından istifadə edərək dəqiq, düzgün, təmiz, aydın şəkildə ictimai-siyasi mövzuları yüksək peşəkarlıqla təqdim etmək bacarığı Ümummili liderin nitqində daima özünü göstərmişdir.

Açar sözlər: *nitq, nitq, siyasi, dil, məruzə, xalq, auditoriya*